В бочці було незручно, боліли ребра, крім того, кусали блохи. Були і деякі інші незручності, наприклад: з якогось часу він став наживати тіла, обрезк, став важкий. Дівчата не помічали його; навіть перестали зазирати молодиці. Лише старі перекупки все частіше й частіше починали навідуватися до нього, шукаючи відповіді на одвічні питання: що є істина, що с любов і чи можна повернути те, що кануло в вічність.

Це все мало втішало філософа, але він став надто ледачий, щоб примусити себе рухатися. Так минали дні й ночі, поки нарешті всьому цьому не прийшов край і то в зовсім несподіваний спосіб.

Був гарячий вечір. По вулицях міста товпився народ. Згодом у натовп з шумом врізались вершники на чолі з струнким вродливим білявцем, в якому всі одразу пізнали Александра2, сина Філіппа — царя Македонського. Вулиці вмить опустіли. Найшвидше тікали молоді дівчата. Александр уже був хотів повернути коня навздогін, як враз увагу його привернула глиняна бочка, захаращена між камінням старого муру. Біля бочки сиділи дві перекупки, і на їх обличчях було помітно, що вони переживають найщасливіші хвилини тієї пори свого життя, коли втіхи розуму починають брати гору над нікчемними втіхами тіла. З бочки чулося бубоніння. Діоген був у поганому настрої. Баби мало тішили його. Він молов ідіотські дурниці, а бачачи, як від цього мліють перекупки, і зовсім оскаженів.

— Хто це такий, і що все це значить? — осаджуючи коня, спитав Александр, з цікавістю вдивляючись в сцену, це все тішило його — і старі дурепи в позі мадонн, і брудний мугир, оскаженілий від нападу люті, товстий і, видно, голодний як пес.

— А хіба ти не знаєш? — забелькотів у відповідь п'яний горлохват на ім'я Птоломей. — Це ж Діоген, знаменитий філософ, учень чи Сократа, чи Платона, а може, й ще кого... Пам'ятаєш — ідеї, платонічну любов...

— А-а, це цікаво, — мляво протяг Александр, що сам мав честь бути учнем Арістотеля3, хитрого і набридливого грека із Стагіри. Йому враз стало нудно, ніби він прослухав повний курс метафізики, логіки й інших наук, в яких містилося все що завгодно, крім одного: як стати путнім солдатом. Незважаючи на всю відразу до філософії, Александр все ж встиг помітити, що, попри надмірну опухлість, філософ мав досить моложаве обличчя, отож з нього можна було б ще зробити коли не солдата, то принаймні корисну людину — нічного сторожа або асенізатора, яких так бракувало у місті. Але разом з тим він хотів знати, що має за душею ця знаменитість, від одного вигляду якої нападають нудоти.

Побачивши коней і озброєних на них зарізяк, перекупки чимдуж кинулись врозтіч, і Діоген лишився віч-на-віч з Александром. Спочатку, як і перекупки, він був злякався, але, підбадьорений досить мирним виглядом чільного вершника, отямився і похнюпо спитав:

— Чим маю служити шановному панові?

— Ти, кажуть, філософ. Отож коротко: в чому суть твого вчення?

— В безкінечному удосконаленні душі й серця.

— Яким способом?

— Способом споглядання внутрішнім оком ідей і гідностей, закладених в душі і серці людини.

— Але ж це ідіотська дурниця! — ледве стримуючи себе, гукнув Александр. — Єдина річ, що прокладає шляхи до удосконалення людини — це сила: вона розбиває ворогів, закликає до подвигів, вона валить старі царства і творить на їх місці нові; це найчудовіше, що може буть на землі. Сила — це єдиний спосіб не давати людям загнивати у їхніх бочках, і ти, сподіваюся, якнайшвидше переконаєшся в цьому.

Мовивши це, Александр обернувся до своїх хлопців, і ті на один погляд його, позіскакувавши з коней, кинулися бігом до Діогена. Рятуючися, він був пірнув в свою бочку, але це не призвело ні до чого. Підхоплений дужими руками, він майнув у повітрі, але, неспроможний полинути у високості, гепнув на землю разом з бочкою, в яку встиг врости так, як вростає диня у пляшку. Бочка розсипалась вдрузки. Що ж до Діогена, то він, не встигнувши навіть блимнути оком, знов опинився в тих самих руках і тепер вже остаточно, без жодної надії звільнитися від них. А втім, солдафони виявилися більш добродушними, ніж це могло здатись спочатку. Йому навіть не розквасили носа, а більше штовхали межи плечі і де доведеться.

Отож отак підохочуваний та щоразу вигукуючи: "Це насильство, насильство!" — Діоген нарешті добився до бані. Тут, упершись, як віл, ногами у землю, а плечима в коліна своїх супротивників, він почав кричати ще голосніше, що насильство не є аргумент філософський, з огляду на що він оголошує рішучий протест. Кажучи таке й подібне, він так прудко крутнувся, що ледве був не вислизнув з рук почту. Але ця спритність лише погіршила його становище, і, замість того щоб іти до передбанника ногами, він полетів туди сторч головою.

Тим часом, поки Діоген лежав, уткнувшися носом в плетінку, дослухаючися до джмелів, що гули йому в голові, в передбанник вдерлись солдати і, зірвавши з нього штани і сорочку, потягли далі, приказуючи: "А йди, чортове опудало, не опирайсь, як осел!" Це тривало до того моменту, поки його нарешті не вштовхнули в купальню, де й поставили з сміхом під найдрібніше ситечко душу.

Вода виривалася з нього, як з пекла, била, кусала, сікла; в голові наморочилося від цього гарячого вихору, і тіло охоплювало приємне томління.

Солдати горланили, хрюкали від задоволення.

Проте натираючи віхтями Діогенову спину, плечі й груди, здираючи з них двадцятилітній леп, вони не покладали і в думці, що саме в ці хвилини вирішувалася і розв'язувалася найважливіша філософська проблема.

Розлютований, обурений фактом найбрутальнішого насильства, наляканий цими пекельними вигуками, стовпами і хмарами гарячої пари, сичанням, що виривалося з ситечок душів, нарешті гігантськими віхтями, що загуляли у нього на спині, Діоген ладен був уже знепритомніти, як враз відчув, що йому у серці, в самій глибині його, щось приємно засвербіло. Кинувши борюкатися, він став прислухатися до себе і з здивуванням спостеріг, що ця приємна сверблячка не те що зменшується, а ще більшає, розпливається по всьому тілі, пронизує його нез'ясненно приємними уколами...

Діоген крекнув так точнісінько, як кректали оті хлопці. Що це значить? Чого йому так приємно? Що викликало цю чарівливу сверблячку? Стусани отих грубіянів? Струмені води? Тепла пара? Але ж це все зовнішні сили, які не мусили б мати жодного впливу на переживання душі, що сама з себе бере своє щастя і горе! Це так. Так він навчав все життя. Але виходить, що це була затишна брехенька, і внутрішнє, як цимбали, живе лише справді тоді, коли світ зовнішній кладе на нього свій дотик. Але ж світ зовнішній — безмежний; нема нічого величнішого і чарівливішого за нього! Які ж потужні мелодії він може викликати з людської душі!

Ця думка, як блискавка спалахнувши, освітила Діогенів мозок.

— Не може бути! — вигукнув він і так голосно це скрикнув, що солдати перезирнулися і один з них, щоб заспокоїти Діогена, хриплуватим, але приємним голосом мовив:

— А ти ж як собі думав? Га? Що баня? То ж, пак, не бочка!

Ясна річ, що Діоген не відповів на це, навіть не глянув на свого несподіваного спільника, а втім, ворожість до нього геть зникла. Вже згодом, придивившися до нових своїх товаришів, він побачив, що кінець кінцем це були не такі вже й брутальні насильники: бородаті діти з здоровенними руками. Побачивши, що настрій Діогена змінився на кращий, вони стали підморгувати йому, ляпаючи спроста по плечах, говорили:

— Ну, от ба, а то брикавсь... Ех, ти, голово кобиляча! Накупавшися, всі рушили до казарми і потрапили якраз на обід. Діогенові, що був голодний як вовк, солдатський борщ з м'ясом, затовчений пшоном і заправлений салом, та здоровенна миска гречаної каші теж з салом здалися надзвичайно смачними. Він молов, аж за вухами лящало. Потім посідали спочивати в холодку. Діоген став розповідати різні жартівливі історійки, яких знав силу. Солдати, не стримуючи себе, реготали, як діти. Цей дотепний мугир починав їм подобатися. Дехто навіть висловлював жаль, що він дарма запакував себе в бочку, тимчасом як міг би прожити далеко приємніше, розважаючи людей на ярмарках і базарах.

Після обіду взялися до праці, якої було безліч, бо мали навантажувати кораблі в далеку дорогу. Діогенові, що носив мішки нарівні з усіма, це тренування здалося важкеньким. З незвички болів поперек, піт заюшував очі, підгиналась коліна, заважав, тягнучи до землі, живіт, але все ж він працював так завзято, ніби все життя тільки й знав, що тягав на собі мішки з сухарями й таранею. Праця — зовнішня сила щодо людини, цікаво, які візерунки вона витче на його душі?! Так він працював до самого вечора і мав би себе кінець кінцем дуже зле, коли б раптом старшина не гукнув:

— Шабаш! Кінець! Купатися, хлопці!

Не чекаючи другого запрошення, хлопці, а разом з ними і Діоген, сипнули на берег. Море спокійно оповивала передвечірня синя мла Але Діогенові було не до поетичних красот. Перші десять хвилин він

нерухомо лежав на піску ще теплого пляжу і лише потім, відчувши в собі якісь ознаки життя, шубовснув у воду. Накупавшися, Діоген раптом став перед фактом, що голод роздирає йому нутрощі. Це, мабуть, чудово зрозумів і старшина, бо, побачивши, що всі уже вийшли з води, знову загукав так, як тільки уміє гукать старшина:

— Ну, хлопці, — вечеряти!

На вечерю подали галушки. Озброївшись величезною шпичкою, Діоген умостився біля миски в зелених візерунках і працював так завзято, що отямився лише тоді, коли миска спорожніла, а в неї ж влазило два солдатських котелки галушок!

Спали під голим небом. Діоген примостився біля привітного бородатого солдата, між іншим, того самого, що найенергійніше орудував колінами, запихаючи Діогена в баню.

— То ти що, так і є сам-один? — спитав солдат, остаточно вмостившися на кулі із таранею.

— Як бачиш, — відповів Діоген.

— І тобі не нудно без баби?

— Це як сказать, — відповів Діоген, відчувши цілковите блаженство, бо ніколи так йому не лежалося, як на кулях із таранею, і додав: — А ти?

— Я?.. — Бородай оживився: — Я, брат... У мене там жінка, як краля, і хлопчисько... Таке втішне. — І, підвівшись на лікоть, почав ще і ще розповідати, яка в нього гарна жінка й хлопчатко. Закінчив він зовсім несподівано, зітхнувши сумно при цьому: — І коли цьому край? Все війна та війна! Комусь там хочеться навкулачки, а ти чоловіче підставляй свою морду...

Так минув перший день. За ним пішли інші дні, тижні, місяці. Діоген зовсім звик до людей і роботи, тягав мішки не згірш за інших; на навчаннях же так спритно орудував і відбивав крок, що солдати прицмокували з задоволення. Колись брезкле його тіло зміцніло, живіт зник, плечі оповили тугі м'язи; він покращав, помолодшав і виструнчився так, що, проходячи вулицею, не раз ловив на собі меткі погляди жвавих молодичок замістя. Як він тепер реготався з тієї дурної філософії, згідно з якою шлях до удосконалення гідностей людини лежить в спогляданні цих гідкостей. Ні! Під лежачий камінь і вода не тече. Вже вода з-під ситечка душу, мішок із таранею дають зрозуміти, що навіть такі дрібні фактори дають поштовхи мислі і загартовують тіло. А що ж говорити про великі діяння, де діють зусилля і воля багатьох тисяч людей? Думаючи так, він мав на увазі великий похід Александра в Азію4, участь в якому ладнався взяти увесь грецький світ під проводом Александра та його полководців. І Діоген нетерпляче ждав початку цього походу: він мав зробити грандіозний поштовх народам Заходу і Сходу, бо великі дії мусять мати й великі наслідки для цілих народів і кожної людини зокрема.

І ось нарешті його сподівання здійснилися. Армія рушила в похід. Забувши за куряву й спеку, за труднощі довгого шляху, Діоген завзято відбивав крок, горланив пісень, гриз сухарі і, пожувавши тарані, з жадобою накидався на воду. І що далі проходила армія, то все безмежніше розсувалися горизонти. Світ був безкраїй, біг у всі боки, і як чудово було відчувати себе переможцем цієї безмежності! Але на шляху до цього чудового світу лежала Граніка, річка, за якою громадилася величезна армія персів. Не затримуючись ні на хвилину, Діоген ступав у воду поруч, а часом і попереду інших вояків Александра. Атака македонян була незламна. Розбиті полчища персів шукали порятунку у втечі. Втомившись гнатися, Діоген сідав на землю і цілував її, переповнений почуттям незбагненної радості.

Минули місяці й роки. Великий похід тривав. Діоген брав участь в облозі Мілета5, гатив греблі, здобуваючи Галікарнас6, пройшов переможним маршем через Карію7, Лікію8, Фрігію9 й Кілікію10. Тіло його

стало мов лите із бронзи. Спочинки стомлювали його своєю бездіяльністю. Він знав щастя лише в поході. Коли були їжа і питво, він з насолодою їв і пив, коли не було, він ішов неослабним маршем у ті принадні далі, підтримуючи своєю невтомністю інших. З дивною жадобою він накидався на все, чого не знав і що бачив уперше. Оволодівши мовою персів, він почав вивчати мову Єгипту, щоб, подолавши її, взятися за мову Фінікії11 і Вавілонії12. Він придивлявся до життя сіл і великих міст, виміряв пропорції грандіозних будівель, провадив розмови з ремісниками й філософами, читав твори не знаних раніше письменників. Він так само досконало вивчив історію міст, географію і звичаї країни, що на його поради зважали не лише солдати, але й вищі начальники — вій показував шляхи і знав, де біжать джерела в пустині. Між іншим, це саме він був тим солдатом, що спромігся по краплині назбирати води Александрові, коли армія потрапила в тривале безводдя в пустині. Як відомо, воду цю Александр виплеснув геть, сказавши, що для всіх її було б надто мало, для нього ж її занадто багато. Це не вразило Діогена, як не вразило й жодного з його товаришів. Те, що вчинив Александр, вчинив би і кожен з них. Не тому, хто поклав до ніг своїх Азію, виміряти кухлями велич духа і витривалість!

Десять років тривав похід. Військо Александра дійшло до берегів Інду13 і оазисів Согдіану14. Світ було пройдено. Мільйони людей упали до ніг Александрові, але... щораз тяжче ставало на душі Діогена. Він знав багато, він бачив багато, але те, що він бачив, не викликало вже радості в нього. З одного і по другий край світу народи гнулись в тяжкім ярмі рабства. Мінялись царі, одних сатрапів заступали інші, але доля народу від цього не кращала. Все так само тягнуть вони свою гірку лямку і за Александра, як тягли її і за Дарія15. А тим часом це ж були живі мудрі істоти! Чому мусять вони працювати для інших і не жити для себе, для своїх працьовитих жінок, для своїх веселих милих дітей? Чому світ так не гаразд побудований? І Діоген поринув у думи. Він перебирав події історії, зважував і порівнював життя різних народів. І думи ці не давали йому спокою. Колись невтомний, він ішов, низько опустивши голову. Вже давно минув час, коли він так безтурботно сміявся. Він

закинув геть книги. Від розмов з жерцями, цими світилами країни, його нудило. Розцяцьковані царедворці видавались йому тими дурнями, що плачуть на весіллі і танцюють над домовиною, в яку живцем покладені цілі великі народи.

Похід закінчився. Якийсь час Александр в дитячім захопленні переживав свій тріумф, але всього цього надовго не вистачило. Постали клопоти, що робити, як бути з цим величезним царством, що не держалося купи і ладне було щохвилини розпастися. Александр вживав усіх зусиль, щоб зміцнити його, але все, що він робив, було або смішне, як от переодягання своїх наближених в одяг перських царедворців, або недоречне, як наказ про одруження з персіянками десяти тисяч македонських солдатів. Не це потрібне народам, не цього вони сподіваються, не в цих шлюбах лежить порятунок імперії. Треба робити щось величне, що привернуло б до Александра серця змучених ярмом рабства народів! Як багато передумав в ці дні Діоген! Але історія народів Ассирії16, Вавілонії, Єгипту, Персії17, нарешті його батьківщини — Греції — лише зміцнила його переконання, що причиною їх загину є рабство. Лише вільна людина може любити і захищати свою батьківщину, не боячись удару в спину. Поки ця загроза існує, царства засуджені на загибель. Так упали пишні Афіни18 під ударами Македонії — вільної від рабства країни. Так упали перед свободними воїнами Філіппа19 всі інші грецькі міста, і тепер під натиском тієї самої сили впала імперія Дарія. Воля збільшує сили народів, і тільки подумати, яка б це була сила — імперія Александра, коли б він зажадав знищити рабство! Мільйони людей потяглися б до нього, як-бо затужили за тією волею народи! Те, що думав Діоген, було страшне, а тим часом саме в цьому лежав порятунок для Александра, Греції та всіх країн, що ввійшли до складу нової світової імперії. І ще нижче опустив Діоген свою присивілу голову. Хто зрозуміє його? Ніхто! Напевне ніхто...

Раптом проблиск надії освітив його замучену душу. А що коли викласти свої думки Александрові, запалити його уяву грандіозними картинами суспільства, побудованого на нових, не чуваних людством

основах, досить могутнього для остаточного завоювання Індії і Китаю. З цими думками Діоген рушив у палац.

— Що тобі? — спитали його.

— Бачити Александра, — відповів Діоген.

— Це річ неможлива та й непотрібна. Якщо ти стомився, про що свідчить твій вигляд, і бажаєш повернутися додому, то ніщо не може більше затримати тебе в цій країні.

І, вже не чекаючи, що скаже на це Діоген, царедворець звелів внести його в реєстр тих ветеранів, що повертались на батьківщину. Діоген гірко скривився і пішов геть: палац кишів знатними персіянками, і всуміш з македонськими і грецькими воєначальниками ходили сатрапи, сторожі рабства в країні. Чи не їм, пак, викласти свої плани?

Ішов дощ, і було непривітно й холодно. Свистів вітер, сумно шуміли дерева пожовклим листом. Знесилений літами й війною, Діоген лежав під парканом, не намагаючись навіть захистити себе від вітру і потоків дощу. Йому було байдуже. Життя пройшло марно. Жоден спогад не зігрів йому грудей. Людство страждало до нього і буде страждати по ньому. Ось вони йдуть, поспішають, заклопотаний кожен своєю справою, вільні і раби, одні з потаємним, глибоко захованим страхом, інші з так само глибоко захованою ненавистю. Ідуть? Хай ідуть. Зібравши сили, Діоген повернувся до паркана. Іноді до нього підходив хто-небудь, але, впізнавши, що це лежить Діоген, з сміхом відходив геть. Вуличні хлопчаки кидали в нього камінцями; жінки реготалися; визнані дотепники тягли його за хітон; він сердився, гнав їх геть, а вони казали: "Пес! Скажений пес! Коли вже вивітрить вітер твої дикі химери?!" Але всі — і ті, і другі, й треті — боялись його, бо те, чого він навчав, таїло загрозу суспільству. Світ без рабства — це безумство! І його штовхали ногами.

І проте все ж був хтось, що піклувався про нього. Прокинувшись вранці, він знаходив їжу біля себе, іноді оберемок соломи і кухоль вина.

Раз він прокинувся від тупоту ніг. "Хто там?" — спитався він. Люди зникли, але біля себе він побачив велику глиняну бочку, що могла б захистити його від негоди. Пересилюючи слабість, він заховався в ній, радий затишкові і сухій просяній соломі. Так минула зима, а з нею негода і холод. Визирнуло весняне сонце і своїм теплом оживило Діогена, сонце — те єдине, що дає хоч трішечки радості поневоленим в їх тяжкому житті.

Але не до цього було Александрові. Обтяжений думами, він їхав вулицею міста, низько опустивши тяжку голову. Все не клеїлось, не в'язалось у нього. Хвилювалася армія, йшли чвари між полководцями. Як мало вони справдили надії царя! Кожен тягне в свій кут. І от він помре від безсонних ночей і цієї жахливої пропасниці. Хто стане біля керма царства? Птоломей? Марна надія, йому б досить якогось закутка, Єгипту, наприклад. Порожнеча! А порожнеча — як може вона притягати народи?

Це вже замістя. За спиною з якоїсь дурниці сміється Птоломей; видно поля, ідуть у ярмах воли і за ними раби, низько похиливши голови. Що вони думають? Цікавить їх доля імперії Александра? А втім, чому це мусить цікавити їх? Він повертає свій зір в інший бік. Халупи, паркани, забута глиняна бочка. Проте ні. З неї визирає людина; великий бугристий лоб і зосереджений у собі погляд. Щось знайоме ворушиться в пам'яті. Хто це? Де він бачив його? Ах, це Діоген, філософ. Про що він думає? Болять йому болі Александра? Він спиняє коня і торкає хлопчину:

— Це Діоген, я хочу розмовляти з ним.

— Я слухаю, царю.

Кінь звивається дибки, гарцює, і ось він біля бочки

Діогена.

— Діоген! — весело гукає хлоп'я. — Александр хоче розмовляти з тобою.

Діоген повертається і через силу спирається на лікті. Ім'я, назване хлопчиком, розхвилювало його. Як багато спогадів заворушилося в пам'яті Діогена: і пригоди десять років тому, і походи, і безводдя в пустині, і свої нездійсненні надії. Що треба йому? З чим він? Тим часом Александр наблизився і, зійшовши з коня, сів біля бочки на камені.

— Я слухаю тебе, — тихо сказав Діоген, вдивляючись у тінь того, що було колись полководцем і великим царем. Александр мовчав і не скоро сказав:

— Я думаю, Діогене... Діоген мовчав.

— Про моє царство. Діоген мовчав.

— Що станеться з ним, коли я помру?

— Воно може не розпастися, — глухо відповів Діоген.

— Ти про... це думав? — Гнів зазвучав в голосі Александра.

— Воно може не розпастися, — не звертаючи уваги на це, провадив далі Діоген, — але сила — недостатній засіб для цього. Ти правий лише наполовину. Силою можна взяти, але, щоб вдержати, потрібна ще мудрість.

— Я слухаю, — кусаючи губи, видушив із себе Александр. Його розбирав гнів. Слова Діогена про можливість розпаду імперії

приголомшили його. Значить, не він сам думав про це, але й цей... Яка могутня голова, які гулі на лобі, о Птоломей, Птоломей з плоским лобом!

— В чому ж мусить полягати ця мудрість? — нарешті спитав Александр.

— У звільненні країни від рабів!

— Але їх багато і їх не можна знищити!

— Але навіщо нищити? — вигукнув Діоген. — Хіба я сказав це?

Александр втупився очима в Діогена. В них уже блиснув здогад. Він зрозумів напрям думок Діогена, тих страшних думок які терзали його самого. Але цар царів — як він міг би стати царем рабів?! Це божевілля! І він гукнув не Діогенові, а самому собі:

— Мовчи, божевільний! Сонце не сходить на заході, і річки не течуть від моря. Я забороняю говорити тобі далі!

— Але слухай!.. — Діоген раптом схопився, повний енергії. Очі його палали, в обрисах обличчя проглянула непоборна міць. — Слухай сюди, — закричав він, — з вільними македонцями ти завоював половину світу; звільни цю половину світу від рабства, і ти підкориш увесь світ! Уся Індія і Китай, землі в Африці, Скіфія20 і Кавказ, Сіракузи21 і Ефіопія з тріумфом піднімуть тебе до небес!

Александр завагався. Щось молоде і чудове блиснуло йому в очах. Ніздрі йому затрепетали.

— Тож не гай часу, Александре, ти стрясеш світом, і ім'я твоє, як заграва, стоятиме над віками!

Та погляд Александра вже збляк. Щоки його вкрила блідість. Він тремтів і так сильно, що не міг вдержати на колінах лікті.

— Що тобі? — спитав стурбовано Птоломей, підтримуючи царя, коли той приступив до коня. — Знову ця пропасниця? Чи схвилював той мугир?

— Мугир? — Александр тоскне глянув на Птоломея. І вже не скоро сказав: — Так, мугир, але коли б я не був Александром, я волів би стати Діогеном. Але що до цього тобі?

1 Діоген із Сінопа (бл. 404 — 323 до н. е.) — давньогрецький філософ школи кініків. Учень Антісфера. Заперечуючи вчення Платона про об'єктивне існування ідей як загальних понять, визнавав лише реальні конкретні речі. Проповідував крайній аскетизм, називав себе громадянином світу ("космополітом"). За легендою, жив у бочці (піфосі).

2 Александр Македонський (356 — 323 до н. е.) — цар Македонії з 336 р. до н. е., один із найвидатніших полководців і державних діячів стародавнього світу. Син македонського царя Філіппа II. Підкоривши Грецію, з 334 р. до кінця життя вів завойовницькі війни на Сході. Після ряду перемог створив найбільшу світову монархію стародавнього світу із столицею у місті Вавілоні. Держава Александра Македонського, позбавлена міцного внутрішнього зв'язку, швидко розпалася після його смерті.

3 Арістотель (384 — 322 до н. е.) — давньогрецький філософ і вчений. Учень Платона. Залишаючись в основному на позиціях ідеалізму, в ряді питань, особливо в теорії пізнання, відстоював принципи матеріалізму.

4 ...він мав на увазі великий похід Александра в Азію... — Йдеться про походи Александра Македонського в 334 — 331 рр. до н. е.

5 Мілет — стародавнє місто в Малій Азії. Торговельний, ремісничий і культурний центр античного світу. Грав провідну роль у грецькій колонізації (заснував близько 80 колоній).

6 Галікарнас — торговельний і культурний центр на південному заході Малої Азії (нині місто Бодрум на території Туреччини). Заснований грецькими колоністами близько 1200 р. до н. е. — 334 р. до н. е. Галікарнас був завойований і зруйнований Александром Македонським.

7 Карія — область на південному заході Малої Азії (територія сучасної Туреччини). З кінця II тисячоліття до н. е. її населяли карійці, з кінця IV ст. до н. е. була завойована Александром Македонським, з III ст. до н. е. — Селевкідами.

8 Лікія — давня країна на півдні Малої Азії. З VI ст. до н. е. завойована персами, згодом була під владою Александра Македонського, у складі держави Птоломеїв, Риму.

9 Фрігія — область у північно-західній частині Малої Азії. У 133 р. до н. е. західна, у 25 р. до н. е. східна частина області ввійшла до складу Стародавнього Риму

10 Кілікія — давня область у Малій Азії (на півдні сучасної Центральної Туреччини). У 333 р. до н. е. завойована Александром Македонським. У середні віки Кілікія була об'єктом боротьби між Візантією, арабами і сельджуками. В 1515 р. стала частиною Османської імперії.

11 Фінікія — давня країна на східному узбережжі Середземного моря (нині територія Лівану і Сирії). Перебувала під владою Стародавнього Єгипту, пізніше завойована персами, в 332 р. до н. е. — Александром Македонським.

12 Вавілонія — давня рабовласницька держава на півдні Месопотамії (нині — територія сучасного Іраку). Завойована персами

13 Інд — одна з найбільших рік Південної Азії в межах Китаю, Індії і Пакистану. Довжина 3180км. Бере початок у Тібетському нагір'ї, впадає в Аравійське море.

14 Согдіан (Согдіана, Согд, Согуд) — давня область у басейні річок Зеравшану і Кашкадар'ї (нині територія Таджицької та Узбецької РСР). У IV ст. до н. е. загарбана військами Александра Македонського, пізніше тут існувало автономне Самаркандське князівство.

15 Дарій. — Йдеться про Дарія I (Дар'явауша), перського царя з династії Ахеменідів у 522 — 486 рр. до н. е. Близько 518 р. до н. е. завоював північно-західну частину Індії, в 514 — 513 рр. до н. е. відбувся його похід на скіфів Південного Причорномор'я. За Дарія I почалися греко-перські війни.

16 Ассірія — стародавня рабовласницька держава., що існувала в Північній Месопотамії.

17 Персія — назва Ірану до 1935 р.

18 Афіни — рабовласницьке місто-держава (поліс), важливий економічний, політичний і культурний центр Стародавньої Греції.

19 Філіпп. — Йдеться про царя Македонії з 359 по 336 р. до н. е., батька Александра Македонського Філіппа II (бл. 382 — 336 до н. е.).

20 Скіфія — давня країна на території степової і лісостепової частин сучасної УРСР. Назва походить від племен скіфів, які панували тут у VII — III ст. до н. е.

21 Сіракузи — давньогрецьке місто-держава на південному сході Сіцілії, центр морської торгівлі Засноване близько 734 р. до н. е